

*Боженець С. В.,**аспірантка кафедри східноєвропейських мов
Національної академії Служби безпеки України*

СУЧАСНА УГОРСЬКА ТЕРМІНОЛОГІЯ: РЕЦЕПЦІЯ ТЕОРЕТИЧНИХ СТРАТЕГІЙ

Анотація. У статті здійснено рецесію наукових доробків угорських мовознавців, присвячених теоретичним питанням термінотворення та дослідженню галузевих терміносистем. Проілюстровано погляди провідних науковців на ключове поняття термінології – «термін». З'ясовані основні вимоги, що висуваються нині до означеного шару лексики. Етапи становлення і розвитку термінології розглянуто з діахронічного погляду. Зроблено коротку характеристику розвитку термінології від витоків до сучасності. Виокремлено основні напрями термінологічних студій і практичної роботи з терміносистемами в сучасній Угорщині. Окремо розглянуто наукові праці угорських термінознавців, присвячені стандартизації та уніфікації термінології різних галузей.

Стрімкий розвиток інформаційної, технічної, військової та інших сфер людської діяльності зумовлює необхідність вирішення багатьох теоретичних, практичних і, пов'язаних з ними, термінологічних питань. Вирішення таких питань в угорському мовознавстві вбачається у стандартизації і гармонізації термінології відповідно до вимог європейської спільноти. Основними напрямками досліджень угорської термінологічної системи, разом зі стандартизацією, є пошук перекладацьких відповідників і заповнення термінологічних лакун.

В останнє десятиліття увага приділяється саме практичному підходу до термінології, така робота є різнобічною і включає в себе наступні етапи: заповнення прогалін у термінології, виправлення помилкових термінів, створення нових термінів або уточнення значення існуючих термінів, уточнення суттєвих ознак поняття, виявлення недоліків дефектного терміна, створення відповідного терміна, включення його в галузеву термінологічну систему. Важливим етапом функціонування терміна є прийняття його відповідною галуззю.

Ключові слова: термін, терміносистема, рецесія, угорське термінознавство, стандартизація.

Постановка проблеми. З урахуванням бурхливого розвитку технологій, у суспільстві постійно з'являються нові терміни, які відображають сучасні реалії й тенденції, розширюючи наше розуміння та сприйняття навколишнього світу. Кожна європейська мова на сьогодні має свої усталені терміносистеми, історичне формування яких було тісно пов'язане не лише з історією кожного окремого народу, але і безпосередньо з розвитком окремої галузі. Формування будь-якої термінології є тривалим процесом виникнення, накопичення й усталення понять. Цей процес може бути неоднорідним, зі специфічними коливаннями, підпорядкованим екстралінгвістичним факторам і впливам.

Вимоги, які висуваються до поняття *термін* в лінгвістичній науці різних країн, практично тожодні. Сучасні термінологічні

системи розвиваються в постійному міжмовному контакті, при цьому деякі терміни утворюються з наявних питомих елементів, деякі запозичуються. Тому дослідження формування і розвитку кожної окремої терміносистеми в різних мовах дає уявлення не лише про особливості творення цієї системи, але й пропонує світові історію становлення певної галузі.

Отже, однією з вимог до терміна є його відповідність сучасному розвитку науково-технічного та суспільного прогресу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню термінології різних галузей людської діяльності присвятили свої наукові доробки такі угорські вчені як Майзікне Б. (термінологія електронного урядування), Демечки Е. (термінологія індустрії програмного забезпечення), Чекман О. (математичні терміни), Балог А., Фольдеші Т. (тлумачення термінів на позначення якості), Гоал П. (терміни карткових ігор), Бірцеш Е. (терміни партитур сучасних фортепіанних творів), Ворго Е. (термінологія малого підприємства), Полч К. (термінологія споживчих товарів), Демечки С. (економічна термінологія), Бернадетт М. (спортивна термінологія), Ворго Ж. (юридична термінологія), Лешняк А. (термінологічна база даних інституцій Європейського Союзу), Пастор Я. (військова термінологія з діахронічного погляду) та інші.

Значний внесок у дослідження угорської термінології зробила лінгвістка Форіш А., яка вивчала теоретичні питання термінотворення, труднощі перекладу та галузеву термінологію [1]. Теоретичним питанням термінотворення присвячені публікації Кікеші Н., Козма Л. [2], Пустай Я. [3], Шерманн Е. [4], Кієфера Ф. [5] та інших.

Питанням перекладу термінів в угорському мовознавстві теж приділялась значна увага науковців, варто згадати лінгвістичні студії Фішер М. [6], Мурат Ю. [7], Томаш Д. [8] та інших.

Мета статті – здійснити рецесію лінгвістичних досліджень у царині термінології сучасної угорської мови та визначити основні етапи становлення галузевих терміносистем в Угорщині.

Виклад основного матеріалу. Будь-яке вивчення термінологічної системи мови потребує чіткого визначення категорій, якими оперує дослідник. Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених осмисленню поняття «термін», до сьогодні єдиної однозначної дефініції та вимог щодо його функціонування поки не існує. У лінгвістичних доробках можна зустріти різні типології та підходи до висвітлення мовознавчої галузі, терміносистеми загалом і терміна безпосередньо, який є ключовим поняттям термінології.

Угорські науковці пропонують таку дефініцію поняття *термін*: «лексема, число або знак, що позначає поняття лексему, число, знак або будь-який з них, що ідентифікує поняття в межах певної галузі» [1, с. 37]. Деякі лінгвісти ототожнюють

поняття *термін* і *термінологічна одиниця* та інтерпретують його як одиницю на позначення і значення, яке ні формально, ні семантично не відрізняється від лексеми, але відрізняється від них як граматична і комунікативна одиниця [9, с. 127]. Радай-Ковач Е. вважає *термін* лінгвістичною одиницею, узгодженою в певній галузі знань для ідентифікації певного поняття. Одиниця, яка водночас є технічною, когнітивною, комунікативною та «конвенційною», де зв'язок між поняттям і терміном може бути імпліцитним (скажімо, у розмовній мові) або експліцитним, нормативним (наприклад, через угоду з органом стандартизації) [10, с. 31].

Згідно з результатами розробок угорської лінгвістики Форіш А., дослідження та практика термінології вимагає міждисциплінарного підходу. Безліч дисциплін і професій є дотичними до термінології. У лінгвістиці – це лексикографія, перекладознавство, інші мовознавчі напрацювання. Термінологія функціонує на межі лінгвістики, семіотики, інформатики та багатьох інших гуманітарних дисциплін, дещо запозичуючи з кожної. Основним акцентом є те, що при осмисленні різних питань і вихідний кут зору різний [1, с. 7]. Згадана дослідниця вважає, що варто розмежовувати поняття «термін», яке функціонує як основне в наукових студіях, і «термін» безпосередньо в термінології: одиниця значення, сукупність знань. Для мовознавчих досліджень «термін» – це лексема, число, символ або їх поєднання, що фізично позначає поняття в межах певної предметної галузі, тобто морфологічно неоднорідні елементи, які виконують прагматично подібну функцію у професійному спілкуванні, називають терміном [1, с. 3].

Ковач Л. наголошує, що важливою частиною термінологічних практик є дослідження саме системності термінів. Системність та зв'язки між одиницями проявляються насамперед у термінологічних гніздах, але зв'язки також можна представити в складних системах класифікації, онтології та таксономії. Під класифікацією розуміється сортування за категоріями на основі заданих (зовнішніх) аспектів [11].

Початок дослідження угорської професійної мови, яка безпосередньо пов'язана з термінологією, зазвичай пов'язують із мовною реформою та культивування мови, що розвивалась упродовж неї. В період мовної реформи дослідники займались оновленням технічних мов і створенням «правильних» угорських «штучних слів» і «штучних виразів» з використанням сучасної термінології. У XVIII–XIX століттях були успішно сформовані термінології медичної, математичної, фізичної, ботанічної, літературної та інших сфер, що сприяло розвитку угорського словника кваліфікованих ремесел цієї доби. Словотвори були зафіксовані в «технічних словниках» (сучасний термін: спеціалізовані словники) [12].

На науковій основі, шляхом систематизації, термінологію в Угорщині почали активно досліджувати у XIX столітті. Саме тоді почали формуватись нові технічні галузі та наукові дисципліни, що активізувало процес вивчення термінології, але свого широкого всебічного розвитку термінологія набула вже у XX столітті. Одним із перших науковців, який ще у 1843 році почав цікавитись питаннями угорського термінотворення, був Йозеф Байза. Вчений зазначав, що для створення термінів недостатньо лише знання мовних правил, необхідні також знання предмета. Лінгвіст спроможний створити влучне слово без знання предмета, проте завжди існує небезпека, що слово стане мінімально термінологізованим (не буде штампом)

і виявиться недостатньо точним. Водночас фахівець, але не лінгвіст, має можливість дати найменування тому, що добре розуміє, проте ці назви можуть суперечити мовним правилам [13, с. 14]. У другій половині XX століття дослідження професійних мов (як варіантів соціальних мов) почали проводитися з використанням соціолінгвістичного підходу.

Тривалий час термінологічні праці пов'язували переважно з впливом двох чинників: «мадяризацією» термінів і технічною стандартизацією. Термінологія, яка нині вважається лінгвістичним напрямом, набула потужності в усьому світі в 1990-х роках, і нові питання, поставлені практичною роботою (переклад, комп'ютерна лексикографія, створення баз даних), стали центром лінгвістичних розробок.

Нині ми є свідками безпрецедентного накопичення різноманітних знань, і ці знання пов'язані з появою постійно зростаючої кількості нових понять. Кожне таке поняття має бути назване таким чином, щоб воно органічно входило в теперішні системи знань, тлумачні словники, термінологічні системи й водночас, щоб відповідне найменування мало всі ознаки, що висуваються до сучасного поняття *термін*. Крім того, вимогою сьогодення є необхідність розробляти терміни на науковій основі. Саме такою основою є теорія загального термінознавства, засновником якої є Вюстер О. [14]. Вюстерівська термінологія спочатку описувалась як частина прикладної лінгвістики для практичних цілей, а пізніше як окрема наука, метою якої було описати поняття і визначити його місце в поняттєвій системі. Вюстер О. приділяє значну увагу стандартизації, вказуючи, що її метою є уніфікація понять і системи понять, зменшення омонімії, за можливості, виключення синонімії та утворення нових термінів відповідно до термінологічних принципів.

Угорське термінознавство, що як і у переважній більшості європейських країн, отримало потужний імпульс у XX столітті, значною мірою виходило саме з вюстерівських принципів вивчення термінології та її стандартизації.

В останні десятиліття можна виокремити такі основні напрями термінологічних досліджень і практичної роботи в Угорщині:

- робота над перекладами спеціальних текстів з великою кількістю термінів (основне завдання полягає в пошуках еквівалентних термінів і системного використання їх у текстах);
- розробка термінології, тобто створення нових термінів, наприклад у випадку науково-технічних інновацій, для яких немає еквівалентів в угорській мові;
- виокремлення дефініції, а саме надання точного визначення певному терміну;
- стандартизація, а саме збір, систематизація та стандартизація термінів, що використовуються певною наукою або професійною спільнотою [11, с. 299].

Низка наукових праць угорських термінознавців була присвячена власне стандартизації та уніфікації термінології різних галузей: Поняї Д. дослідив загальні поняття співвіднесеності стандартизації та термінології [15]; Бьолчкей А. розглянула стандартизацію онлайн виміру [16] та дослідила труднощі оновлення стандартизації угорської термінології в галузі географії [17]; Ігаз Ю. вивчала роль термінів у стандартизації на прикладі стандарту на косметику [18]; Форіш А. та Шерманн Е. вивчали кореляцію термінологічної стандартизації та термінологічного перекладу [4] та інші.

В Угорщині у 2008 році було засновано журнал “*Magyar Terminológia*”, який ставив собі за мету розвиток угорськомовної термінології. В журналі публікувались наукові доробки теоретичного і методологічного змісту оновлення угорської термінології та оприлюднювались результати угорських термінологічних досліджень. У 2011 році Реформований університет імені Кароля Гаспара започаткував магістерський курс з термінології, там же було захищено низку докторських досліджень з термінологічних проблем.

В Угорщині велика увага приділяється саме практичному підходу до термінології, така робота є багатогранною, а саме: заповнення прогалів у термінології, виправлення помилкових термінів, створення нових термінів або уточнення значення наявних термінів, визначення суттєвих ознак поняття або виправлення помилкового терміна, виявлення недоліків «дефектного» терміна, створення відповідного терміна, включення терміна в галузеву термінологічну систему [1], [2]. Основним етапом термінологічної роботи є прийняття терміна відповідною галуззю, від цього залежить успіх усього циклу робіт.

На думку дослідниці Фोरіш А., введення нових термінів має ґрунтуватися на чинній галузевій термінології, на добре скоординованій і задалегідь визначеній точній меті, на спільних зусиллях термінолога і фахівця певної галузі, чітко визначеному змісті нового терміна, описі його основних характеристик та встановленні сфери вживання – все це має передувати запровадженню терміна для того, щоб забезпечити достатню точність використовуваної термінології [1, с. 35].

Основними викликами у лінгвістичному конструюванні нових термінів на сьогодні є, з одного боку, складність понять, суть яких важко передати однією лексемою, з іншого боку, стрімке зростання кількості понять для позначення яких вводиться багато нових термінів та які, своєю чергою, є досить складними для розуміння.

Висновки та перспективи дослідження. В підсумку можна зазначити, що функціонування сучасного суспільства базується на швидкому використанні та поширенні різноманітної інформації. Відповідно роль мови є фундаментальною в цьому процесі, і як засіб відкриття нових знань, і як засіб кодування та декодування цих знань у комунікаційну мережу. Обмін інформацією відбувається різними мовами, що зумовлює необхідність вирішення багатьох теоретичних, технічних і термінологічних проблем. Розв'язання таких проблем в угорському мовознавстві вбачається у стандартизації і гармонізації термінології відповідно до вимог європейської спільноти. Основними напрямками досліджень угорської термінологічної системи, разом зі стандартизацією, є пошук перекладацьких відповідників й заповнення термінологічних лакун.

Розвиток технології породжує нові терміни, особливо в галузях інформаційних технологій, штучного інтелекту, управління даними та диджиталізації. Термінологічні системи мають адаптуватись до цих змін, що потребує додаткових лінгвістичних досліджень вироблення певних стратегій стандартизації й уніфікації.

Література:

1. Főris Á. Hatterminológialecke. Pécs: LexikográfiaKiadó, 2005. O. 118.
2. Főris Á., Kékési N., Kozma L. Megjegyzések a terminusok jelentés meghatározásának módszeréhez. *Magyar Terminológia*, 2009. 1. évf. 1. szám. O. 99–113.
3. Pusztay J. A terminológia mint a nyelv megmaradásának feltétele. *Magyar Terminológia*, 2008. 1. évf. 2. szám. O. 205–216.
4. Főris Á., Sermann E. A terminológiai szabványosítás és a terminológiai harmonizáció. *Magyar Terminológia*, 2010. 3. évf. 1. szám. O. 41–55.
5. Kiefer F. Amagyar nyelvészeti kézikönyve. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2006. O. 1111.
6. Fischer M. A terminológiai kompetencia fejlesztési lehetőségei, különös tekintettel a terminusok fordítási stratégiáira. *Tudományterületek találkozásai*, 2021. O. 197–210.
7. Murath J. Translation-oriented terminology work in Hungary. Pécs: John Benjamins Publishing, 2010. P. 47.
8. Tamás D. Terminológia és fordítás. Institutio Könyvkiadó. Pécs, 2018. O. 217.
9. Főris Á. A terminológia terminológiája. In: Pusztay J. (szerk.) A magyar mint veszélyeztetett nyelv? Szombathely: Berzsenyi Dániel Főiskola, 2007. O. 122–133.
10. Rádai-Kovács É. Az euroterminusa vagy az európai uniós terminológia jellemzői, különösképpen az újlatinnyelvekben megjelenő sajátosságokra. Doktori értekezés. Nyelvtudományi Doktori Iskola. ELTE. Budapest, 2009. O. 167.
11. Kovács L. Szaknyelv kutatás és terminológia. *Nyelvészetről mindenkinek*. O. 298–301.
12. Tolnai V. A nyelvújítás. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1929. O. 240.
13. Panajotu Kosztasz. Az angol katonai terminológia adaptálásának kérdései. Doktori (PhD) értekezés. Budapest, 2012. O. 146.
14. Wüster E. Einführung in die Terminologielehre und terminologische Lexikographie I, II. 1. vyd. Wien – New York : Springer, 1979. 145 + 70 s.
15. Pónyai G. Szabványosítás és terminológia. *Magyar Terminológia*, 2010. 3. évf. 1. szám. O. 3–8.
16. Bölskei A. A szabványosítás online vetülete: angol nyelvű webhelyek. *Magyar Terminológia*, 2010. 3. évf. 1. szám. O. 21–41.
17. Bölskei A. Challenges in updating the Hungarian terminology for geographical names standardization. *Magyar Terminológia*, 2013. 6. évf. 2. szám. O. 153–168.
18. Igaz J. A terminológiai munkaszabványosításban betöltött szerepének vizsgálata egy kozmetikai szabvány példáján. *Magyar Terminológia*, 2013. 6. évf. 2. szám. O. 169–184.

Bozhenec S. Modern hungarian terminology: the reception of theoretical strategies

Summary. The article analyses the scientific works of Hungarian linguists devoted to theoretical issues of term formation and the study of sectoral terminology systems. The views of leading scholars on the key concept of terminology – “term” – are illustrated. The basic requirements for terms in the modern world are determined. The stages of formation and development of terminology are considered from a diachronic point of view. A brief description of the development of terminology from its origins to the present is made. The main directions of terminological research and practical work with terminology systems in modern Hungary are highlighted. The scientific works of Hungarian terminologists devoted to the standardisation and unification of terminology in various fields are considered separately.

The rapid development of information, technical, military and other spheres of human activity necessitates the solution of many theoretical, practical and related terminological issues. The solution to such issues in Hungarian linguistics is seen in the standardisation and harmonisation of terminology

in accordance with the requirements of the European community. Along with standardisation, the main areas of research into the Hungarian terminological system are the search for translation equivalents and filling in terminological gaps.

Today, attention is paid to a practical approach to terminology, which is a multifaceted work that includes the following stages: filling in gaps in terminology, correcting

erroneous terms, creating new terms or clarifying the meaning of existing terms, clarifying the essential features of a concept, identifying the shortcomings of a defective term, creating a suitable term, and including a term in the sectoral terminology system. An important stage in the functioning of a term is its acceptance by the relevant industry.

Key words: term, terminology system, translation of the term, reception, Hungarian terminology, standardisation.